

Az első gyermeknapot 1931. június 6-án rendezték meg Vas vármegyében. Ezen a napon minden iskoláskorú gyermek számára tanszünetet rendeltek el. A vármegyei bizottság kérése alapján minden településen reggel 7:30-kor harangszóval, majd 8 órakor minden felekezeten istentisztelettel kezdődött a nap, majd a gyerekek lefátyolozott zászlóval a város, vagy a falu egy, az ünnepség megtartására alkalmas külterületére vonultak. A felvonuláson, melybe lehetőség szerint a leventéket és a felnőtteket is be kellett vonni, minden gyermek kezébe nemzeti színű zászlót, karjára gyászkarzalagot kapott, amennyiben a településnek erre volt anyagi fedezete. Az iskolás osztályoknak táblák használata is ajánlott volt, melyekre a „*Nem, nem, soha! Vesszen Trianon! Csonkamagyarország nem ország stb. Hiszek Magyarország feltámadásában! stb.*” feliratokat kellett írni a vármegyei bizottság felhívása szerint. A településen működő zenekarok közreműködését is kérték hazafias nóták eljátszásában. A bizottság a falusi ünnepségek forgatókönyvvázlatát is megadták a következők szerint: „1. Himnusz közének. 2. Egy elemista szavalata. 3. Egy elemista méltatja a nap fontosságát. 4. Közös irredenta énekek. 5. Egy felnőtt szavalata. 6. Felnőtt hazafias beszéde. 7. Hiszekegy közének.”

Az ünnepséget ebéd követte, melyet minden gyermeknek magával kellett vinni. A jobbmódú gyermekek számára előírták, hogy a szegényeket lássák vendégül. Ezt követően némileg kötetlenebb programok következtek a nap addigi szellemiségének megfelelően, így magyaros játékokkal, tornamutatványokkal, irredenta énekekkel, szavalatokkal, hazafias színdarabokkal zárulhatott a nap.

Horváth Zoltán

A trianoni határok, amelyek összekötnek

Az Ipoly menti csempészésről¹

A trianoni határok kijelölésének társadalmi következményei közül a legdrasztikusabb az volt, hogy a családokat, rokonokat, barátokat, szomszédokat, ismerősöket, azaz az embereket egymástól elszakították. Ezzel együtt számos – több esetben évszázadokra visszanyúló – gazdasági kapcsolat is megszűnt, pontosabban legálisan már nem lehetett folytatni. A népi árucserre immáron törvényekbe ütköző gyakorlata lett a csempészés, amely nagy méreteket öltött az 1920 utáni Magyarország minden határszakaszán. Az esetek sűrűsége alapján azt lehet mondani, hogy a „legaktívabb” a csehszlovák–magyar határvonal volt.² Erre utal a határőrség lapjának hasábjain 1957-ben megjelent cikk is: „*A nyolc-tíz évvel ezelőtti határőrök között az a hír járta, hogy »Északon megy legjobban a csencselés«.* Ezt mondták a tavaly ősszel leszerelt öreg határőrök is. S ha elővennénk a statisztikát, hasonló

1 Ez az írás a FPKNM (Kisebbségi Kulturális Alap) 20-170-000259 számú *Csempészet és csempészek az Ipoly mentén* („Pašráctvo a pašeráci pri Toku Ipla”) című kutatási pályázat keretein belül készült.

2 A trianoni határok kijelölésével – sőt, már az azt megelőző időszakban – nagyon hamar megjelent és nagy méreteket öltött a csempészés. Mindkét ország különböző intézkedésekkel igyekezett megfékezni ezt a tevékenységet – mint később kiderült, kevés sikerrel. Csehszlovákia például statáriumot rendelt el és készenléte helyezett a hivatásos hóhérrját is: „... Wohlschläger prágai hóhér [...] felszólítást kapott, hogy legyen készen segédeivel együtt Pozsonyba való utazásra. [...] Elutazása összefüggésben van a Tótföldön elrendelt statáriummal, amelyet az egyre terjedő csempészés miatt rendeltek el.” Magyar Távirati Iroda 1920. október 5. 6.

Csempészbanda és detektívek harca a vízen
(Friss Újság 1933. július 14. 1.)

*A búzacsempészeket tetten
érik a határvadászok* (Friss
Újság 1947. szeptember 11. 2.)

végkövetkeztetésre jutnánk ma is: csempészsében, üzérkedésben az északi határszél vezet. Ennek több oka van. De az országok viszonylatán, a kedvező terepen túl, a hagyományosság a legdöntőbb. Régi hagyománya van Balasgyarmat, Szécsény és Salgótarján környékén a csempészkedésnek. A gyarmati főutcán tudnak olyan házat mutatni az odaválósiai, amit üzérkedésből, csempészséből építettek. A határmenti falvakban, szinte kivétel nélkül éltek olyan családok, akiknek fő foglalkozásuk a csempészet volt.”³

Korábbi kutatásaink alapján másutt már szóltunk általában a csempészséről,⁴ illetve egy hosszabb lélegzetvételű írásban a gömői, valamint érintőlegesen a nógrádi határszakaszról származó adatok alapján foglaltuk össze ezt a néprajzilag is fontos társadalmi jelenséget.⁵ Ebben a munkánkban az Ipoly mentéről hozunk hasonló példákat levéltári források, korabeli sajtóanyagok és helyszíni kutatások alapján.⁶

„A HÁBORÚ UTÁNI GAZDASÁG SOVÁNY TALAJÁN EGY NÖVÉNY VIRÁGZIK [...] ISTENIGAZÁBÓL: A CSEMPÉSZET”⁷

Az Ipoly természeti adottságából fakadóan más jellegű határvonal, mint például az erdőkkel-mezőkkkel borított szakaszok, őrzését is nehezebben tudták megoldani a hatóságok. Ez is közrejátszott abban, hogy sokan megpróbálkoztak a vízen való illegális átjutással, azonban az egyébként is kockázatos csempészsés itt sokkal veszélyesebb volt, mint másutt. Nem egy haláleset történt: többször volt hír a korabeli újságokban, hogy csempész holttestét fogták ki az Ipolyból. Ehhez legtöbbször az áradások, az ismert gázlók

3 Határőr 1957. május 23. 9.

4 Máté György: (Nem) kényszerű és tudatos törvénszegés. Gondolatok a csempészséről két kiállítás kapcsán. Néprajzi Hírek XLVIII. 2019. 3. sz. 39–48.

5 Máté György: Megélhetési kényszer, alkalmazkodási forma vagy tudatos vállalkozás? A gömői és nógrádi csempészséről. Fórum Társadalomtudományi Szemle XXI. 2020. 2. sz. 3–29. (Ebben összegyűjtve az idevonatkozó lényeges szakirodalmot.)

6 Erre a határszakaszra vonatkozóan korábban Farkas Gyöngyi publikált kiváló dolgozatot. Farkas Gyöngyi: Csempészet a magyar–csehszlovák határon az 1950-es évek elején. Metszetek 2012. 2–3. sz. 49–53.

7 Zalabai Zsigmond: Mindenekről számot adok. Hazahív a harangszó. Pozsony, 1988. 277.

„eltűnése”, illetve a beszakadt jégpáncél vezetett.⁸ 1933-ban így számolt be az egyik esetről a *Pesti Hírlap*: „A csehek kereskedelemellenes politikája kifejlesztette az egész vonalon a rendszeres csempészt. Ennek az elszánt, titkos foglalkozásnak legújabb áldozata E. József ötven éves csatai kereskedő, aki négy társával együtt két nappal ezelőtt átgázolja a »hajózható határfolyón«, az Ipolyon, pálinkát csempészt át a túlsó partra. [...] az utóbbi napok esőzése azonban – amire még nem volt példa – váratlanul megduzzasztotta a folyót. E. nekivágott újra a víznek, de az ár elragadta a gyenge ember, aki elmerült a habokban.”⁹

Egy másik tanulságos tudósítás 1937-ből: „Az idei tavasz áradása Nógrádban, az Ipoly vidékén valami hasznot is hozott: megszűnt a csempésztés. A megduzzadt vizek tétlenségre kényszerítik a csempészvilág bűnözőit. Hírheft vidék az Ipoly balassagyarmati partja. A hatóság hatványozottan éber, de figyelő munkáját rendkívül megnehezítik az Ipoly sekélyes részei. Ezen a vidéken máskor aranyélete van a csempészeknek. A folyó medre annyira alacsony, hogy az esti szürkületben a fekete bors és a gyöngyházgomb-csempészek hátukon megtömött zsákokkal átszökhetnek »vámmentesen« a szerencsétlen trianoni határon. A határfolyó mélysége rendes körülmények között nem haladja meg a másfél métert. Most 5-6 méter magas a víz állása. A medréből kilépett Ipoly vize az árterületeken hömpölyög és így jelenleg »pang« a gyöngyházgomb-, feketebors- és tűzkőcsempésztés.”¹⁰

Az 1945 utáni viszonyok (trianoni határok visszaállítása, áruhiány, nélkülözés stb.) tovább generálták a csempésztést. Ipolypásztóról írtak ide vonatkozóan: „Ló, tehén vándorol át ide s oda, cserébe másért, a befagyott Ipolyon. Volt, hogy elcsúszott az állat, beszakadt alatta a jég; felpuffadt tetemére akadtak rá már csak a fináncok. Csempészhalál híre is kering a vidéken... Magyarországra főként cukrot, kávé, teát, élesztőt szöktetnek át, s tőtől a kocsitengelyig mindenféle ipari terméket. Onnan bor, pálinka, dohány, cigaretta vándorol ideátra. Olyannyira elhatalmasodik a csempésztés, hogy a fináncok mellé erősítésül 1947 elején újabb kilenc katonát kell a faluba vezényelni a vámörvonal ellenőrzésére.”¹¹

Ezekből a híradásokból is jól kitűnik, hogy melyek voltak a legkedveltebb csempészárúk. Az I. világháború után az egyik legjellemzőbb az állatokkal való illegális kereskedés volt. Az 1920–30-as években bevett gyakorlat volt, hogy az Alföldről – sok esetben lopott, majd – átcsempésztett lovakra, szarvasmarhákra hamis járatlevelet szereztek, és haszonnal továbbadták a felföldi vásárokon.¹² Így például a kéméni állatvásárokon is többször hamisított passzussal értékesítették a folyón áthozott marhákat.¹³

---

8 A természeti környezet nehézségei mellett az aktuális hatóság fegyveres emberei is életveszélyt jelentettek a csempészek számára. Jó néhány történet szól arról, hogy a cseh fináncok rálöttek azokra, akik nem álltak meg felszólításukra. „Egy kelenyei asszonyt, amikor kristálycukrot csempésztett át a magyar oldalra – mert akkor Csehszlovákiában jóval olcsóbb volt a cukor, ezért nagy haszonnal tudták eladni a túlsó parton – a cseh finánc észrevette és rászólt csehül, hogy álljon meg, de az asszony nem állt meg a cseh szóra és ekkor az asszonyt a finánc lelőtte. Úgy találta meg a holttestét az ipolynagyfalusi gulyás, amikor a teheneket hajtotta az Ipolyra itatni.” (Lőrincz Sarolta Aranka, Ipolybalog)

9 *Pesti Hírlap* 1933. nov. 17. 15. Ugyan nem az Ipolyból, hanem Vácánál a Dunából fogták ki annak a férfinak a holttestét, akire felfújt Baťa-kerékpár belső gumik voltak tekerve, a ruhája pedig egy zsákban maga után költe. A csempésztés kiderítésére a „Vác feletti községek” lakosságát értesítették. *Váci Hírlap* 1934. június 17. 4.

10 *Kis Újság* 1937. ápr. 28. 2.

11 *Zalabai Zsigmond*: Asztaliók irodalom II. („Csak bujdosók, csak vándorok vagyunk”). Tiszatáj XLVIII. 6. sz. 62.

12 Erről, valamint a csempésztés további jellemzőiről írt Boross Zoltán kiváló dolgozatában. Megállapította, hogy főként a községi bírók szivességből, de valószínűbb, hogy pénzért igazolták a lábasjóságok „eredetét”. *Boross Zoltán*: A csempésztés emlékei a Medvesalján a két világháború között. In *Gömör néprajza*. I. Szerk.: *Ujváry Zoltán*. Debrecen, 1985. 180–181.

13 *Gáspár István*: Árucsera Kéménden. In „Kurtaszoknyás hatfalu”. *Dolgozatok Kéménd község néprajzából*. Új Mindenes Gyűjtemény 7. Összeáll.: *Liszka József*. Bratislava. 1988. 90.

Az is gyakori volt, hogy még Magyarországon az állatok vevőjeként – annak tudta nélkül – sokszor egy-egy határ menti lakost tüntettek fel, hogy így tereljék el a gyanút, ha a határ felé tartva útközben ellenőriznék a jószágok papírjait,¹⁴ mivel a hatóságok már tudtak az állatcsempészség megindulásáról. A kemencei csendőrök így emlékeztek vissza erre a korszakra: *„egy portyázás alkalmával – 1919. december 5-én – is lest tartottunk az egyik községen kívül vezető úton és sikerült tettenérni L. Miksa és egy társa megszállt területi lakosokat, mikor 8 darab szép lovat és egy kocsit akartak kicsempészni cseh megszállt területre. Értéke 62.950 korona volt. Beismerték, hogy a lovakat és a kocsit Budapesten vásárolták a Tattersallban¹⁵ s most Pozsony megyébe akarták továbbítani.”*¹⁶

Ehhez hasonló esetek nagy számban fordultak elő az 1920–30-as években, amelyek kapcsán az is felmerült, hogy Magyarország tulajdonképpen „tranzitország”, mivel a lovak a Tattersallba igen gyakran – csempészek és kupecsek közvetítésével – délről, Bácskából, a Bánátból, Baranyából érkeztek, ahol nagyon alacsony árakon lehetett hozzájutni az állatokhoz. A fővárosban megtartott lóvásárokról pedig további kereskedők közreműködésével jutottak el az északi határra még magasabb áron.¹⁷

Az állatok mellett a gabona (elsősorban a búza, illetve a liszt), a bor, a pálinka (szesz), a dohány volt a leggyakoribb cikk Magyarországról, de csempészték például pirospaprikát, szalámit,¹⁸ valamint börzsönyi hátikast is.¹⁹

„ERRE FELÉ MINDENKI CSEMPÉSZETT, OLCSÓ CUKORRAL ISSZA A KÁVÉJÁT”²⁰

Magyarországra elsősorban iparcikkek érkeztek illegálisan, mint például a cipő, különféle textíliák,²¹ valódi és hamis ékszerek, tűzke, gyufa, öngyújtó, szacharin és bors.

Ezek közül is külön figyelmet érdemelnek a Baťa cég termékei. *„A határszélen városokban és falvakban, szegények és tehetősök egyaránt a Bata-cipőt hordják, meg kell csak állítani gyermeket és felnőttet, kikérdezni, hogy jutott a cipőjéhez és egy-kettőre világos lesz előttünk, hogy itt nem szórványos jelenséggel, nem véletlennel, nem egy mellékes dologgal állunk szemben, hanem egy tényleges, szélesmedrű cipőbeáradással. Sárospatakon és Balasagyarmaton, az Ipoly mentén, vagy a Duna partján: mindenhol Bata-cipő, Bata-cipő, még azoknak a lábán is, akiknek a csempészség, a beáradás ellenőrzése és megakadályozása a kötelessége lenne.”*²²

14 Csendőrségi Lapok XXII. 1932. 24. sz. 775–776.

15 A budapesti Tattersallt – ahol a versenyek mellett vásárokat is tartottak – többször említik a csempésztet lovak kapcsán.

16 Csendőrségi Lapok XXIV. 1934. 1. sz. 18.

17 Az Ujság 1920. március 5. 4.; Új Barázda 1921. március 9. 2.

18 Ipolybalogról írták (1932): *„A titkos rendőrség felfedezte a csempészek raktárát és pedig a fogyasztói szövetkezet helyiségében, ahol mintegy 7 métermázsza csempésztett piros örölt paprikát találtak és több kilogramm súlyú magyar szalámit.”* Ipolybalog község krónikája [kézirat] 32. (Itt szeretnénk megköszönni Lőrincz Sarolta Aranka segítségét.)

19 *Liszka József*: Adalékok a hátikosárra vonatkozó ismereteinkhez. In *Novák László* (szerk.): Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére. II. (Studia Comitatus 24.) Szentendre, 1994. 112.

20 Új Nemzedék 1927. október 14. 5.

21 Nagy keletje volt a Csehszlovákiából érkező különböző textíliáknak. A viseletes vidékekre – így például a Szécsény környéki palóc falvakba – is sokszor illegális úton jutottak el a különböző termékek. *„Bársony és selyem, kásmír és brünni szöttes, amit a két világháború között csempészttek át az Ipolyon.”* Magyar Nemzet 1963. július 18. 5.

22 Lábbelikészítők Lapja 1938. 3. 1.

Tulajdonképpen nem csak a határ magyar oldalán lévő településeit árasztotta el a csehszlovák cipő, hanem az egész országot. Egyes becslések szerint több millió pár érkezett illegálisan a Magyarországra az 1920–30-as években.

Szabó Zoltán *Cifra nyomorúság* (1938) című szociográfiájában – más kényszerű megélhetési módok mellett – az Ipoly menti csempészekről is említést tesz, egész pontosan a borszönyi falvakkal kapcsolatban. Itt is rengeteg Bata-cipőt hoztak át, ennek következtében a Vámosmikolán élő suszterek többségének mezőgazdasági munkát kellett vállalnia emiatt, amiért a parasztok haragudtak, mert tőlük vették el a kenyérkereseti lehetőséget.²³

A hatóságok igyekeztek újtát állni ennek a nagy beáramlásnak, de ez inkább szélmalomharcnak tűnt. Nagymaroson például az utcán levetették a csempészett cipőket: *„Idegen ügynökök útján behozott nagyobb gumicipőcsempészetre bukkantak a pénzügyi közegek Nagymaroson. A gumiáru csehszlovák területről jutott a községbe, hol csakhamar szétkapkodták az olcsó hó- és sárcipőket. Most polgári ruhás hatósági egyének figyelik az utcákon járókelők lábbelieit s szedik össze az ilyfajta árukat. Még az utcákon is levetetik a gyanús portékát az emberek lábáról. Áruelkobzással és pénzbüntetéssel sújtják a kihágást elkövetőket.”*²⁴

Nem csak lábbeliket gyártott a Bata cég, hanem különféle textileket is, például harisnyát, vagy kerékpárgumikat, amelyek szintén kedvelt csempészcikkek voltak: *„A csehek híres gyárosa, miután cipőben túltermelést produkált, körülnézett, mit lehetne hasznosat gyártani. Meglátta, hogy ma már minden faluban használják a kerékpárt, ezért kerékpár gumik gyártására adta fejét. Ebből is annyit produkált, amennyit cseh hazája nem tud felvenni, ezért elhatározta, hogy a szomszéd országokat fogja boldogítani gyárterményével. Hónapok óta vagonszámra érkezik kerékpár gumi az ipolymenti községekbe. Itt vásárt csapnak és a parasztok vásárolják tucatszámra. Azután éjszaka csapatostul kelnek át a folyón, mindegyik hátán zsák, telve gumival. Az Ipoly balpartján már minden községet elárasztottak Bata-gumival. Ott már gumi nem adható el, ezért a csempészek délnek fordultak és eljutottak Vácig. Igen sok Bata-gumit adtak már el.”*²⁵ Olyannyira sokan vették a csempészárut, hogy ezekben az években Vácott a pénzügyőrök megállították a kerékpárosokat és ha nem tudták megmondani, hogy honnan is vannak a Bata-gumik, akkor azokat elkobozták tőlük és vámkihágási eljárást is indítottak.²⁶

„A CSEMPÉSZEK IGEN FURFANGOS ESZKÖZÖKKEL ÉLTEK”²⁷

A csempészett holmi átjuttatásának a legkülönbözőbb módszerei közül a leggyakoribb az volt, amikor a batyuikat a fejükre tették, úgy gázoltak, úsztak át a vízen. *„Volt egy asszony a rokonságunkban, akit Beluj neninek szólítottunk, ő nagy csempész volt, a zöld kockás abroszában hordta át az Ipolyon a csempészárut. Belekötötte az árut és amikor nagy volt a vízállás a feje tetejére tette, úgy jött át a nagy vízen. Egyszer, amikor egy ilyen magas vízálláskor a csempésztársával jöttek át, a társnőjét elkapta a sodrás és ha ő a hajánál fogva maga után nem húzza, az befulladt volna a vízbe. Ekkor odaveszett a csempészáru, de ők életben maradtak. Ezt saját maga mesélte el nekünk.”* (Lőrincz Sarolta Aranka, Ipolybalog).

23 Szabó Zoltán: *Cifra nyomorúság*. Budapest, é. n. 98–99.

24 Váci Hírlap 1937. február 21. 5.

25 Váci Hírlap 1934. március 21. 4.

26 Váci Hírlap 1933. július 9. 2.

27 Ujság 1939. április 7. 7.

Természetesen igyekeztek vízálló csomagolást és ruházatot alkalmazni, megóvva ezzel az értékes árut, illetve saját magukat is az alacsony hőmérsékletű folyóban.²⁸ Az állatokkal is átgázoltak, illetve átúszatták azokat a túlsó oldalra, vagy ha befagyott a folyó, átvezették a jégen. Sekélyebb részeken még teherautóval is átkeltek,²⁹ de természetesen csónakokat, ladikokat alkalmaztak erre a célra. Ugyan a vízi járművek jóval feltűnőbbek voltak, de sokkal nagyobb mennyiséget lehetett szállítani ezekkel és az árunak is kevésbé eshetett baja. Biztonságosabb volt, ha nem kellett belemenni a vízbe, hanem szövetkezve az Ipoly két partján élők, máshogyan oldották meg az áru átjuttatását. Egy balassagyarmati csempész így beszélte el tevékenységét: „*Én kéremalásson egy egészen új módszerrel dolgozom. Van egy helyem egy óránnyira innen, oda megyek ki minden másod-harmadnap. A túlsó oldalon van egy jó ismerősöm, az bevásárolja nekem az árut. Cukrot, bőrt, szövetet. Beleteszi egy vitorla vászonnal bevont kosárba, amelynek füléhez egy kötél van erősítve. A kötél vége az innenső partnál van odarögzítve. Én kilopódzom erre a helyre és egyszerűen át húzom a kosarat. Úgy van szerkesztve, hogy nem megy bele a víz. Aztán másnap a társam odaáról a másik kötélen visszahúzza. Se nappal, se éjszaka nem veszi észre senki.*”³⁰ Mások is alkalmaztak hasonló technikákat, például – úgymond – horgászták a csempészett árukat. „*Ez úgy történt, hogy a cseh oldalról vízmentes zsákokba rakták be a csempészni szándékolt árukat, majd füttyjelet adtak a magyar parton álló társuknak, aki azután valósággal kihorgászta a lefelé úszó vízmentes zsákokat. Kivitte a partra – magyar területre –, ahonnan minden nagyobb nehézség nélkül továbbítani tudta.*”

Kínálta magát az illegális kereskedelemre az ún. kettős birtokosság, ami azt jelentette, hogy a határvonalak kijelölésével egyes gazdák földjeit is kettészelték. Így mindkét oldalon engedéllyel tartózkodhattak, átjöhettek/átmehettek egyik ország területéről a másikra. Ezzel kapcsolatban számos történet maradt fenn, hogyan juttatták át az árut, de pl. a híreket, információkat is így továbbították. Főként ezek a birtokosok, illetve a náluk dolgozók kaphattak ún. határszéli igazolványt 1920 után, amivel akár naponta többször is átmenthettek a túlsó oldalra.³¹ A legálisnak számító határátlépések alkalmával is gyakorta csempészték.³²

Általános volt, hogy szekerek különböző rakományai alatt rejtették el az árut, vagy a ruhájukban, de más egyéb trükköket is alkalmaztak, mint például a „*kettős lópokróc*”-okat. „*A csempészni szándékolt árut, különösen textilneműt, kitergegették és összevarrt pokróccal*

---

28 „... vízhatlan ponyvákba takart nagy csomagokkal gázoltak át övig érő vízhatlan csizmákban az Ipoly folyón.” Függelék 1934. március 22. 3. A rejtőzködés végett különösen a ködös, zivataros, esős őszi napok kedveztek a csempészeknek, de ekkor már az Ipoly vize is kellemetlenül lehűlt.

29 Függelék 1934. augusztus 26. 4.

30 Uj Nemzedék 1927. október 14. 5. A határ két oldalán élők ilyenfajta együttműködése másutt is előfordult. A kelendő áruknak megvolt a maga csereértéke, amelyet a következő nyomozati anyagból merített történet is alátámaszt: M. F. csehszlovákiai lakos, csempész volt, Magyarországon P. F.-nél tette le az árut Nógrádszakálon, amit P. F. felesége értékesített. Miután a haszonszerzés könnyűnek látszott, a terhelte (P. F.) is vállalkozott arra, hogy a kapott áruk cserében M. F.-nek ugyancsak árut adjon. Így 4 pár cipőt cseréltek el 4 db fejkendőre. MNL NML 0015/1953.

31 Lásd erről *Zalabai* i. m. 280–283.; *Koczó József*: A nagy változások kora I. Börzsönyi Helikon VII. évf. 2012. 10. sz. 8–11. A határszéli forgalomról, illetve a kettős birtokosságról bővebben: *Bencsik Péter*: A kisebb határszéli forgalom Magyarország és a szomszédos államok közt, 1898–1941. Magyar Kisebbség V. 1999. 2–3. sz. 357–372.; *Bencsik Péter*: A határszéli gazdasági (kettősbirtokos) forgalom megszűnése, 1945–50. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis) XIX. 2010. 22. sz. 13–19.

32 „Volt község, ahol a határ a szélső házak kertjein ment át, sőt tanyát is kettészelt úgy, hogy a gazda kazlai már Cseszkőba estek. Ezekben Batya cipő-cszimából és más csempészárúból egész raktárt rendezett be, amiből jól pénzelt.” Egyesületi Értesítő 1969. 31–32. sz. 20.

betakart lóval hozatták át a határon. Hiába nézték át a vámőrök a kocsit, abban semmit sem találtak.³³

A fent említett engedélyt használhatták a gazdák a határt átlépő legeltetéshez is.

A csempészség akkor volt bizonyítható, ha a csempészett áruval együtt fogták el az embereket, ezért igyekeztek megszabadulni a bizonyítéktól, amikor már a hatóságok szorongatták őket. Ekkor „csak” tiltott határátlépés miatt büntették őket és az idegen állampolgárokat visszaküldték („áttették”) a saját országukba. Ilyenkor a legtöbben azzal védekeztek, hogy csak a beteg rokonukat akarták meglátogatni. Az eldobált, gazdátlan csomagok megtalálása is gyakori volt a határszakaszokon. Azzal is sokan érveltek, hogy ők nem csempészek, csak véletlenül kerültek hozzájuk az illegális eredetű holmik. *„Férjem az Ipoly partján találta, amikor a libákat hajtotta oda. Egy csomag volt. A férjem fel akarta vinni a község házára, a pénzügyőrök azonban megjelentek. Megijedtem, ezért rejtettem el. Nem akartam eladni, vagy felhasználni.”*³⁴ Ilyen és ehhez hasonló vallomásokot lehet olvasni a kihallgatások jegyzőkönyveiben.

Sokan nem csupán a megélhetés miatt csempészkedtek, különböző bűnözők, bűnözői csoportok is ebben láttak potenciált. Betörők, tolvajok az eltulajdonított árukat a határ másik oldalán próbálták értékesíteni. Ilyen hatványozott törvényszegő volt C. Pál balassagyarmati lakos, aki egy ízben Engel Náthán ipolysági cipőkereskedő üzletét törte fel két társával 1934. decemberében, ahonnan 27 pár különféle – akkoriban igen kelendő – cipőt zsákmányoltak. A téli időjárás dacára az *„áruval az Ipoly folyón átgázolva”* jöttek vissza Magyarországra.³⁵ C. Pál – akinek esetei nem egyediek ebben az időszakban – korábban, illetve a későbbiek folyamán is részt vett hasonló ügyekben, így például 1932-ben is, amikor S. László és Sz. Ervin a Tótgyarmati Bata cipőraktárából betörés útján eltulajdonított *„18 pár vámköteles bőr és hócipőt, valamint 200 pár műselyem harisnyát”* értékesítésre átvett.³⁶

„BIZONY MIKSZÁTH KÁLMÁN SZELÍD, KEDVES NÓGRÁDJÁBÓL VALÓSÁGOS CSEMPÉSZORSZÁG LETT. AZZÁ TETTE TRIANON!”³⁷

Nem csupán a határ menti települések lakói kapcsolódtak be a csempészségbe, hanem további nógrádi, honti községből, valamint más vidékekről, sőt, sokan a magyar fővárosból érkeztek *„cseh áru”*-ért. Nem mindenki kockáztatta meg a tiltott határátlépést, illetve sokszor erre nem is volt szükség, ugyanis egyes társaságok úgy szerveződtek, hogy voltak, akik áthozták és a további tagok szállították tovább értékesítésre. Ezek célpontja gyakran Budapest volt.³⁸

A csempészek előszeretettel vették igénybe a vasúti közlekedést. A Balassagyarmat–Vác–Budapest vonalon, valamint a Mavart (Magyar Vasutak Autóközlekedési Részvénytársaság) járatain köztudomású volt, hogy sok ilyen egyén utazott. Az 1930-as években a *„csángó*

33 Ujság 1939. április 7. 7.

34 MNL NML J.862/1937.

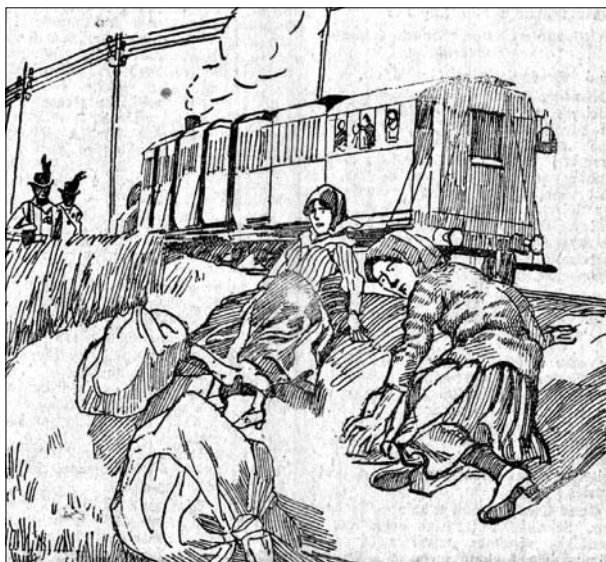
35 MNL NML B.703/1935.

36 MNL NML J.2216/933.

37 Új Nemzedék 1927. október 14. 5.

38 *„Az utóbbi időben Balassagyarmat körül rendkívüli mértékben megsaporodtak a csempészek, akik az Ipolyon éjnek idején áthozott árut vonaton, szekéren és autón igyekeznek eljuttatni a fővárosba.”* Új Nemzedék 1936. március 29. 1.

vonat"-ra³⁹ Balassagyarmaton pénzügyőri járőrök szálltak fel, a gyanús embereket igazoltatták, szükség esetén megmotozták.⁴⁰ A notórius törvénszegőket már felismerték. Voltak, akik nem is a megállókon szálltak le, hanem a mozgó vonatból ugrottak ki, hogy elkerüljék az ellenőrzést.⁴¹

A „csángó vonat”-ról leugranak
a csempészasszonyok
(Új Barázda 1923. augusztus 10. 1.)

közeliében az országúton egy nagy szálfát fektettek át. Egy órával utóbb Budapest irányából hatalmas Fiath-autó érkezett, amely közvetlenül a jelző szálfa előtt állt meg. A csempészek gyorsan előbújtak rejtkehelyükről, a csomagokat felrakták a kocsira és maguk is felugráltak és az autó a következő percben 60 kilométeres sebességgel robogott Budapest felé.⁴³

BEFEJEZÉSÜL

Ha sorra vesszük, hogy egyes áruk csempészsével milyen jövedelemre lehetett szert tenni, akkor még jobban megértjük azt, hogy miért volt ennyire elterjedt az emberek körében ez a tevékenység, még úgy is, hogy sokszor voltak életveszélyben emiatt.

39 A vác–balassagyarmati vonalon közlekedő vonatot, amely a Börzsöny és Cserhát völgyében csámborog, „csángó vonat”-nak hívták, illetve még ma is ismerik ezt az elnevezését.

40 Új nemzedék 1936. március 29. 1.

41 Így tett az a két újpesti asszony is, akik dohányt vittek és cukrot hoztak, de a vonatból való kiugrásuk után tettenérték őket, mert már felfedezték ezt a módszert is a hatóságok. Új Barázda 1923. augusztus 5. 5.

42 Több ilyen barlangról tudnak az Ipoly mentén, például Ipolytölgyesen az ún. Berbéte-lyuk a XX. század első felében csempészek búvóhelye volt, amíg a helyet a csendőrök fel nem fedezték. *Hála József: Földrajzi nevek az Ipoly mentén.* In *Ikvai Nándor* (szerk.): *Börzsöny néprajza.* Szentendre, 1977. 616.

43 Függetlenség 1934. március 22. 3.

A lovak, szarvasmarhák 3–4-szeres áron keltek el Csehszlovákiában, de más állatokon is nagy volt a nyereség.⁴⁴ A gabonán kétszeres haszonra is szert lehetett tenni. Az 1930-as évek elejéről írja Móricz Zsigmond, hogy a búza ára öt pengő volt Magyarországon, a boletta⁴⁵ hozzá még három pengő, tehát nyolc pengőt lehetett érte kapni legfeljebb. A csempészgazda azonban a tíz pengőt is megadta, de ha valaki maga vitte át a megfelelő helyre, akkor tizenhat pengőért adták el,⁴⁶ tehát dupla annyiért, mint amit Magyarországon kaphattak érte.

A Csehszlovákiából érkező áruk közül kétségkívül a cipőknek volt a legnagyobb keletjük. A tömeges illegális behozatal következménye az volt, hogy a magyar cipészek és kereskedők közül többen tönkrementek, vagy kénytelenek voltak áruik minőségének kárára csökkenteni az anyagköltségüket.⁴⁷ „A Bata-cipők párját három ötvenért, meg négy pengőért osztogatják a csempészek, a magyar iparos nyolc-kilenc pengőn alul jó cipőt adni nem tud.”

Az 1930-as években 1 kg bors ára Csehszlovákiában 60 fillér körül mozgott. Ha valaki ezt legálisan akarta forgalomba hozni, akkor ehhez számolni kellett a magyar vámmal, ami közel 3 pengő volt, valamint a 11%-os vámforgalmi adóval. Tehát közel 4 pengőbe került haszon nélkül egy kilónyi bors. Ezzel szemben a csempészeknek a 60 fillérhez plusz költségeként csupán a fuvardíj számított, és így nem egészen 1 pengőért hozzájutottak 1 kiló borshoz, amit 4–5 pengőért értékesítettek.⁴⁸ A többi árucikken is hasonló haszon jelentkezett. Odaát „a cigarettapapír úgy két fillér egy-egy csomag. Nálunk meg tíz-tizenkét fillér. A kockacukor nálunk egy fillérbe kerül egy darab. A csempésznél meg két fillérért kap ezerédest egy szemet. Olyan nagy, mint a bors, tíz kockacukornak a helyét pótolja. Tűzközből nálunk egyszerre csak ötöt lehet venni, az is drága.”⁴⁹

Az árkülönbségekből eredő haszon tudatában több gazda is bekapcsolódott a csempészségbe. Kisebb-nagyobb csempésztársaságok is kialakultak, hiszen a nagyobb mennyiséghez alkalmi segítőket kellett felfogadni,⁵⁰ és voltak olyan „vállalkozók”, akiknek állandó emberei, „napszámosai” voltak. Nem csak a kényszer vezérelte az egyes embereket, hanem meggazdagodás reményében tudatos „vállalkozást” üzemeltettek.

Az Ipoly mentén is – csakúgy mint a többi határszakaszon – voltak „híressé vált” csempészfalvak, ahol sokan ebből a tevékenységből éltek. (Sőt, a régi megyeszékhelyet, Balasagyarmatot is ide sorolják egyesek.) Közülük talán a legnagyobb figyelem Dejtárra irányult, hiszen Szabó Zoltán szociográfiája „ismertté” tette ezt a települést is.⁵¹ Tény, hogy

---

44 Nem az Ipoly mentéről származik, de sokatmondó a következő eset. 1923-ban letartóztattak egy rendszeresen csempésző illetőt a magyar-osztrák határ közelében, aki 17 darab malacot hajtott át Ausztriába. A valomásából kiderült, hogy Magyarországon a malacok darabját 13 000 koronáért vette, amiket a határon túl 21 000 koronáért adott el, így több mint 130 000 koronát keresett egy alkalommal. Harangszó 1923. április 22. 133.

45 Bolettának nevezték azt a gabonajegyet, amelyet a búza, rozs és kétszeres eladásához használtak. Ezt a termelő beváltotta – meghatározott áron – adó vagy más köztartozás lerovására, vagy készpénzre.

46 Móricz Zsigmond: Elbeszélések 1926–1933. Budapest, 1964, 667.

47 „Hát úgy lehetnek olcsóbbak, hogy deklit tettek színbőr helyett talpnak...” Magyarország 1937. május 13. 6.

48 Nemzeti Ujság 1936. október 4. 13.

49 Luby Margit: A kisbíró szociográfiája. Az Ország Útja III. 7. sz. 438.

50 Az 1930-as évek gabonacsempészése ilyen, az árut kb. 50 kg zsákokban kellett emberi erővel átjuttatni az Ipolyon, rendszerint csónakokban, de volt, hogy vállon cipelve, átgázolva a folyón. „És éjszakánként áthordták a gabonát a határon, főleg cseh területre. V. Mihály gazdálkodó 16 embert szerződötett kilenc mázsa gabonának az átcsempészésére. Sikeres munka esetén embereinek fejéenként két pengőt ígért.” Friss Újság 1935. január 3. 5.

51 Szabó i. m. Rá hivatkozva Erdei Ferenc is beleszövi a falvakról szóló munkájába a dejtáriai eme „jellemzőjét”: „Szabó Zoltán fölfedezése óta híres lett Dejtár, az a falu, amely úgy vágott ki a palócalfvak proletár és summás sorsából, hogy férfiai megyehíres csempészek és tolvajok lettek [...] a falu erkölcsé elfogadta életlehetőségnek a csempészt.” Erdei Ferenc: Magyar falu. Budapest, é. n. 91.

mind a levéltári anyagokban,⁵² mind a korabeli híradásokban⁵³ többször szerepelnek dejtári csempészek – de minden bizonnyal ugyan így vannak ezzel az Ipoly környéki községek, csak rájuk eddig kevesebb figyelem hárult.

Az Ipoly mentén is – csakúgy mint a többi határszakaszon – a csempészás annyira „természetessé” vált, hogy a téma megjelenik a nép által költött dalokban, vagy például a nőgrádszakáli tréfás alakoskodások kedvelt szereplői voltak a csempészek, fináncok, határőrök is.⁵⁴ Szokásban volt, hogy disznótorokban vagy tollfosztáskor megjelentek a *bakuszok*, azaz maskarába öltözött hivatlanok, akik valamilyen humoros jelenetet adnak elő: „*Felöltöznek a bakuszok. Van közöttük két pénzügyőr, vagy katona és a többi három vagy négy »jól« öltözött személy a csempész. Hónuk alatt ruha, cipő, stb. Ezek szállást keresnek és e közben elmondják, hogy hogyan fogták el őket. A vendégek örömmel hallgatják szerencsétlenségüket. A végén a gazda felajánlja éjjeli szállásul a disznópajtát, de ez nekik nem felel meg, tehát továbbmennek. De hogy meg ne fázzanak, a gazda egy-két pohár borral megkínálja őket.*”⁵⁵

Trianon, ami hivatalosan szétválasztott, tulajdonképpen generált egy illegális tevékenységet, ami szükségszerűen újra összekapcsolta az Ipoly mentén és más határszakaszon élőket. A tiltott határátlépésekkel sokaknak megmaradtak a korábbi kapcsolataik, sőt, olyanok is vállalkoztak a csempészésre, akik korábban nem „jöttek-mentek” ezeken az útvonalakon. Ez a kockázatos kereskedés jelentős volt az 1920–1930-as években, de még a II. világháború utáni időszakban is. Napi szinten is jelentős ember és áru vándorolt át a két ország között.

Ezek alapján mondhatjuk, hogy a trianoni határok – amellet, hogy szétválasztották – össze is kötötték az itt élő magyarságot.

Máté György

Csanád és Csongrád megyétől Csongrád-Csanád megyéig

2020. június 4-ével Csongrád megye nevében változás állt be. Ezen időponttól a megye új neve hivatalosan Csongrád-Csanád megye lett. Ahhoz, hogy megértsük a módosítást, tekintsünk vissza a két egykori megye területi és közigazgatási változásainak rövid történetére. Mindenekelőtt elmondható az, hogy az alföldi megyék kevésbé rendelkeztek a megyerendszer kialakítása óta, amire, mint Szent István király máig fennálló nagy tetteire tekinthetünk, olyan állandó területtel és határokkal, mint a dunántúliak vagy felvidékiek. Erre az említett két megye története ugyancsak példát ad.

52 Az érdekesebb történetek közül kiemelhetjük annak a 100 kg borsnak az átcsempészését, aminek kapcsán a vádlottak más és más történetekkel rukkoltak elő, hogy hogyan került hozzájuk az áru (MNL NML J1212/1937), illetve egy másik ügy, amire szintén szövevényes nyomozás eredményeként derült fény: egy dejtári asszonyt viselete árulta el, pedig hamis néven is próbálkozott (MNL NML J1285/1938).

53 „*Minden faluban két, három banda működik. Dejtár, Patak, Ipolyvece a főfészekai a csempészeknek.*” Világ 1925. december 23. 6. Még a II. világháború után is igen aktívok voltak a dejtáriak – a szomszéd falu, Patak lakosaival egyetemben –, olyannyira, hogy a hatóságoknak komoly razziákat kellett tartaniuk a környéken. Szabad Nógrád 1949. július 7. 4. Lásd még: Nógrádi Népújság 1963. november 27. 5.; Amerikai Magyar Népszava 1982. március 5. 18.

54 Kovács Géza: A bakuszok. Ethnographia LV. 1944. 38–40.

55 Kovács i. m. 39.